

УДК 93/94-058.237(477)

І. Б. Кривдіна, І. М. Чистякова

**Л. ЛУК'ЯНЕНКО ПРО РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
У РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ЕПОХИ**

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Кривдіна Інна Борисівна, к. і. н., доц. кафедри правознавства,
e-mail: krivdina.inna@i.ua

Чистякова Ірина Миколаївна, к. ф. н., доц., зав. кафедри право-
знавства

АНОТАЦІЯ

У статті аналізується проблема визначення відомим громадсько-політичним діячем Л. Лук'яненком ролі інтелігенції в українському суспільно-політичному житті у різні історичні епохи. Авторами ретельно опрацьовано основні публіцистичні роботи Левка Григоровича із зазначеної тематики та викладено науковий матеріал у хронологічній послідовності.

Місце та роль української інтелігенції в суспільно-політичному житті України розглядалася Л. Лук'яненком скрізь призму проблеми національної ідеї в контексті багатьох її складових — національного духу, національної свідомості, національної волі та особливо сутності, долі української інтелігенції, української еліти. Зазначений фактор був у повній мірі врахований та розкритий дослідниками у науковій праці.

В результаті було визначено, що інтелігенція для Левка Григоровича — це провідна верства українського суспільства, еліта. Її основним завданням еліти він називає саме творення нації, вироблення української національної ідеї, активну життєву позицію та справжній патріотизм.

Ключові слова: Л. Г. Лук'яненко; українська інтелігенція; еліта; історія України; суспільно-політичне життя.

І. Б. Кривдіна, І. Н. Чистякова

**Л. ЛУК'ЯНЕНКО О РОЛИ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ
В УКРАИНСКОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ЖИЗНИ В РАЗЛИЧНЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ЭПОХИ**

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Кривдіна Інна Борисівна, к. и. н., доц. кафедры правоведения,
e-mail: krivdina.inna@i.ua.

Чистякова Ирина Николаевна, к. ф. н., доц., зав. кафедрой право-
ведения

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется проблема определения известным общественно-политическим деятелем Л. Лукьяненко роли интеллигенции в украинской общественно-политической жизни в различные исторические эпохи. Авторами тщательно обработаны основные публицистические работы Левка Григорьевича по данной тематике и научный материал изложен в хронологической последовательности.

Место и роль украинской интеллигенции в общественно-политической жизни Украины рассматривалась Л. Лукьяненко сквозь призму проблемы национальной идеи в контексте многих её составляющих — национального духа, национального сознания, национальной свободы и особенно сущности, судьбы украинской интеллигенции, украинской элиты. Указанный фактор был в полной мере учтён и раскрыт исследователями в научном труде.

В результате было определено, что интеллигенция для Л. Лукьяненко — это ведущий слой украинского общества, элита. И основным заданием элиты он называет именно создание нации, разработку украинской национальной идеи, активную жизненную позицию и настоящий патриотизм.

Ключевые слова: Л. Г. Лукьяненко; украинская интеллигенция; элита; история Украины; общественно-политическая жизнь.

I. B. Krivdina, I. N. Chistyakova

L. LUKYANENKO ABOUT THE ROLE OF THE UKRAINIAN INTELLIGENTSIA IN SOCIO-POLITICAL LIFE IN DIFFERENT HISTORIC EPOCHS

Odessa National Polytechnic University,
Shevchenko Avenue, 1, Odesa, 65044, Ukraine

Krivdina Inna Borysivna, Candidate of historical sciences, Assistant professor of the Law Department, e-mail: krivdina.inna@mail.ru

Chistyakova Irina Mikolayvna, Candidate of philosophical sciences, Assistant professor, head of the Law Department

ABSTRACT

The article analyzes the problem of the definition, by well-known public and political figure L. Lukyanenko, of the role of the intelligentsia in the Ukrainian public and political life in different historical epochs.

Researchers rely on a number of monographs and publications about L. Lukyanenko, which are devoted to separate types of social activity. Especially valuable for determining the basic philosophical positions is journalism of Lev Grigorievich, as for many problems of Ukrainian life.

The place and the role of Ukrainian intelligentsia in socio-political life of Ukraine was viewed by L. Lukyanenko through the prism of the problems of the national idea in the context of many of its components — the national spirit, national consciousness, national freedom and, especially, the nature, the fate of the Ukrainian intelligentsia, of the Ukrainian elite. This factor was fully taken into account and disclosed by researchers in scientific work.

As a result, it was determined that, for L. Lukyanenko, the intelligentsia — is the leading stratum of Ukrainian society, in fact, the elite. And he names as the main task for the elite the creation of the nation, the development of the Ukrainian national idea, a proactive stance and real patriotism.

Key words: *L. Lukyanenko; Ukrainian intelligentsia; elite; history of Ukraine; social and political life.*

Відомий правозахисник та громадсько-політичний діяч Л. Лук'яненко протягом всього свого життя затверджував ідею служіння Україні та захисту її національних інтересів. В публіцистичних працях Левко Григорович багато розмірковував над долею української нації та, зокрема, інтелігенції як провідної суспільної верстви. Зазначена проблематика є безперечно ак-

туальною, тому й була обрана авторами статті для детального розгляду та вивчення.

Основними працями, використаними авторами при розкритті теми, слід назвати праці самого Левка Григоровича Лук'яненка: «Національна ідея і національна воля» [1], «На землі кленового листка. Спогади й роздуми посла» [2], «Сповідь у камері смертників» [3], «Незнищеність» [4] та ін. Про відомого діяча національно-демократичного руху України та його погляди дізнаємося з монографій, зокрема Ю. Курносова «Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.)», Г. Касьянова «Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років в Україні»), Г. Гончарука «Народний рух України. Історія» та публікацій у періодичних виданнях, які були використані дослідниками [5].

Основною метою статті є розгляд визначеної Л. Лук'яненком в публіцистичних працях ролі інтелігенції в українських суспільно-політичних процесах у різні історичні епохи.

Серед невирішених раніше частин загальної проблеми слід виділити, зокрема, визначення ним місця інтелігенції у структурі українського суспільства.

Місце та роль української інтелігенції в суспільно-політичному житті України розглядалися Л. Лук'яненком скрізь призму проблеми національної ідеї в контексті багатьох її складових — національного духу, національної свідомості, національної волі та особливо сутності, долі української інтелігенції, української еліти. І, як слушно зауважив М. Головатий у передньому слові до ґрунтовної праці Левка Григоровича «Національна ідея і національна воля»: «Якщо свого часу Дмитро Донцов наполягав на провідній ролі саме інтелігенції у державотворенні, то Левко Лук'яненко не просто нагадує про це, а пояснює, чому і нині така еліта формується вкрай повільно, суперечливо, чому нова українська еліта неспроможна сповна зреалізуватися на догоду корінним національним інтересам. Чому, врешті, така еліта знову ж таки роз'єднана, розшматована» [1, с. 5–6].

Пояснення відомого громадського діяча спираються на аналіз суспільно-політичного розвитку українських земель протягом різних історичних епох. Так, дотатарське українське суспільство, застосовуючи метод системності, він як систему називав повноструктурним, в якому існувала в тому числі й

інтелігенція. Втрата Україною в XIII ст. незалежності призвела до неповноти соціальної структури українського суспільства, про що Левко Григорович говорив так: «Коли татаро-монголи розбили Княжу державу і примусили українську адміністрацію служити загарбникові, вони завдали удару національній еліті, покалічили голову народу. Залишилися руки й ноги, але не стало своєї національної голови» [1, с. 26].

Розвиваючи зазначену думку, він писав, що через втрату своєї держави українська нація втратила повноту соціальної структури свого суспільства, маючи чужу армію і чужий державний провід. Керівники економіки й інтелігенція служили окупаційній владі. Хто не хотів служити, того знищували. Народ опинився без національного духовного провідництва. Століттями він жив без своїх духовних керманічів, переходячи з одного десятиріччя до другого, як слушно зазначав Левко Григорович, «під парасолькою ідеології окупантів» [2, с. 108–109].

Розмірковуючи над долею української інтелігенції, вважав, що вона в тогочасних умовах могла йти двома шляхами: суспільно-політичної боротьби або служіння чистому мистецтву. «Франко йшов першим шляхом. Можливо, на другому шляху він зробив би ще більше користі Україні, бо так зване мистецтво — це також політика, бо служить справі утвердження нації, тільки не на короткій сьогоденній дистанції, а на довгому відрізьку часу. Проте, другий шлях був неможливий: бездержавна нація бідна», — роз'ясняв свої думки на прикладі життя та творчості відомого українського письменника і суспільно-політичного діяча І. Франка [1, с. 16]. Також всіляко був згоден із позицією міністра, а з вересня 1919 року голови уряду УНР, активного діяча української політичної еміграції й теоретика-політолога І. Мазепи, який був переконаний, що культурна підготовленість національної інтелігенції та її організаційний хист роблять її рушієм суспільства [1, с. 19].

Учасників Української Гельсінської спілки називав людьми найвищої проби, які були, в основному, інтелігенцією в першому поколінні. «Саме через цих людей, — вважав Л. Лук'яненко, — Україна показала світові і сама побачила, що в ній ще не вмер козацький дух... Доки не було свободи слова і за критику садовили до в'язниці, природним добром із глибин народу висувалися оті окремі шляхетні одиниці,

і рух, по суті справи, за своїм складом був елітарним. Потім з'явилася відносна свобода. Шляхетна когорта відразу почала розвивати масштаби своєї діяльності». Й завдання складу Української Гельсінської Спілки наприкінці 1980-х років бачив в необхідності негайно йти до трудящих, до робітників і показувати їм практичний шлях сприяння перебудові [3, с. 5–6].

Стосовно свого внеску у розвиток українського національно-визвольного руху XX сторіччя та відносин з іншими його активними учасниками Л. Лук'яненко розповідав, що ще в заслання всі свої сили спрямовував на творення національно-визвольної ідеології та підготовку до створення націоналістичної партії. Повернувшись в Україну у 1989 році, він взявся підшукувати людей до залучення в УГС. Зустрівся з Мирославом Мариновичем, який відмовився від партійної діяльності, присвятивши себе творчості та патріотичному просвітництву. «Він належить до тих нечисленних українських інтелігентних кіл, з яких формуються нові українські еліти, що глибоко розуміють історичну долю України і роблять все для того, аби теперішня спроба творення своєї держави не зійшла нанівець, як бувало в минулому не раз», — так характеризував Левко Григорович цю людину [1, с. 17].

Наступною особою був Євген Сверстюк, який з концтабору також не пішов у партійну діяльність. Безпартійний не як байдужий до долі нації, а як надпартійний, вищий рівень патріотизму, що за межами партій знаходить достатньо способів практичного служіння нації. Саме в цьому вбачав Л. Лук'яненко суть життєвої лінії самого Сверстюка. Й, відповідно, ставив та одразу ж давав відповідь на наступне запитання: «Хто правий: Маринович, Сверстюк чи я? Немає тут правого, немає не правого. Вище я казав, що коли доводилося вибирати між теоретизуванням і політичною боротьбою, я завжди обирав друге. Це я вважав за важливіше для України. Проте це мій особистий вибір. Інші мають право на інший вибір...» [1, с. 17].

Україну вважав вельми складним явищем. Вихід з колоніальної залежності й демократизація дають, на його думку, народові можливість висувати питання своїй інтелігенції щодо сутності української нації, причин національної долі, шляхів очищення від колоніального намулу, політичних способів утвердження державності, відродження почуття моральної від-

повідальності перед співвітчизниками та історією. «Хтось має задовольняти ці запити. Очевидячки кожен з нас робив і робить це відповідно до своєї вдачі та особистої долі. Важливо, щоб нас не покидало почуття відповідальності за долю Батьківщини, важливо використати задля неї всю свою силу й знання, важливо на основі духовних прапервнів творити й спільними інтелектуальними силами розширювати над Україною сферу національного духу, що оповивав би душі українців і давав їм почуття кровної спорідненості, спільної історичної долі та ясну і зрозумілу перспективу утвердження України між інших народів світу. Кожен з нас має в собі та несе людям одне й те ж — українську ідею», — такий висновок робить Левко Григорович [1, с. 17–18].

Підсумовуючи пройдене за роки незалежності, говорить про основні досягнення в сфері українського державотворення. Перше й найголовніше — нація як система поповнила себе підсистемами, яких бракувало Україні від XIII ст., і створила повноструктурне суспільство. Нація як тіло набула голову. Тепер українське суспільство має трудящі верстви, що задовольняють його матеріальні потреби, має свою інтелігенцію, що задовольняє духовні потреби суспільства, має свою державу, що узгоджує діяльність усіх суспільних верств і захищає їх від зовнішньої небезпеки. Друге досягнення: уперше за більш як 300 років Україна почала вирощувати свою національну інтелігенцію й еліту. Інтелігенція зі світської перетворюється на українську. Демократія ж дає їй можливість звертатися до народу. Отже, відкривається можливість потоку патріотичної свідомості зверху вниз [1, с. 35].

З перетворенням України на незалежну державу і формуванням національної інтелігенції вона, ця інтелігенція, на думку Л. Лук'яненка, звертається до етнічної свідомості низів як до першоджерела національного духу. Черпаючи з цього джерела основи національної сутності українського етносу, інтелігенція підносить емпіричні факти на рівень теоретичного розмірковування, збагачує досягненнями національної й іноземної теоретичної думки й повертає народів як поповнення скарбниці його культурних і духовних надбань. Інтелігенція, виховавши себе в націоналістичному дусі, піднімається до розуміння національних проблем та реальної спроможності взяти

на себе відповідальність за прогресивний розвиток суспільства та утвердження України серед інших народів світу. Але це все в ідеалі. Сучасній українській інтелігенції ще далеко до такого високого рівня, — таким є висновок Левка Григоровича. Проаналізувавши її стан у середині 2000-х років, громадсько-політичний діяч говорить, що сільська й містечкова інтелігенція не дуже далеко відійшла від попереднього свого стану. Проте в Києві та інших великих містах з'являється багато людей, яких можна назвати людьми вищої проби: дуже освічені, вельми розумні й глибоко патріотичні люди. Ці гурти ще не оформилися в патріотичні клуби, але за своїм розумом і відданістю Україні вони поза всяким сумнівом підпадають під поняття української національної еліти. Навіть більше того: вони відчувають потяг до пошуків собі подібних, до гуртування в неформальні клуби, товариства для обміну думками. Спілкування таких людей виробляє новий погляд на історію українців, історію нашої землі, сприяє поглибленню знань, звичаїв, обрядів, традицій, сутності національного світосприймання. Дає знання наших сусідів та тих національних груп, що є на нашій землі і мають окремі від наших інтереси. В таких зустрічах виробляється ідеологія, що, проникаючи в інші прошарки суспільства, дає всьому суспільству почуття кровної спорідненості, моральну і національну орієнтацію [1, с. 36].

Таким чином, на думку Л. Лук'яненка, здобуття незалежності і демократичних свобод започаткувало добу самопізнання, формування національної інтелігенції як тієї верстви, яка пізнає свою національну сутність та її особливості порівняно з іншими націями, осмислює місце України серед інших народів світу та її світове історичне призначення, відчуває свою відповідальність за долю нації та починає працю з перетворення населення на націю [6].

Основні висновки, зроблені Левком Григоровичем, містять наступні твердження: поневолена Україна не мала своєї провідної верстви (еліти). Народ, позбавлений свого провідництва, справді діяв стихійно, нелогічно, ірраціонально. До оборони, до опору окупантам його штовхав інстинкт національного самозбереження, але без керівництва національної інтелігенції цей опір (заворушення, повстання) відбувався стихійно і тому не давав перемоги. Що ж до незалежної країни, то нею завжди і

всюди керує її інтелігенція. «Бо вона розумніша частина народу, його мозок. Це керівництво буває різне залежно від характеристики інтелігенції, але коли ми подивимося на будь-який більш-менш серйозний рух, завжди бачимо на чолі його якусь розумну непересічну людину, яка починає чи потім обростає інтелігентським середовищем», — писав він у своїх публіцистичних працях [1, с. 24–25].

Позаяк покликання еліти — служіння нації, а будь-які адміністративні посади в будь-якій сфері діяльності означали б антиукраїнську діяльність, то й не належали ці люди до української еліти. За умов окупації прояв національної елітності призводив людину до тюрми, де такі люди й відбували кару за своє українство. Це означає, що до проголошення незалежності впродовж багатьох сторіч Україна не мала своєї національної еліти. В окремі періоди історії були люди й навіть групи, що гідні цієї високої назви, але еліти як сформованої спільноти не було. З демократизацією і проголошенням незалежності виникли умови для її формування. І вона формується. Проте теперішнє суспільне становище поки що не дає підстав зараховувати людину до еліти [1, с. 172–173].

«Елітна людина — це активна людина, — стверджував Л. Лук'яненко. — Вона у повсякденному житті наступально утверджує українство: мову, традиції, культуру, загалом державницьку ідею у всій її повноті. Елітна людина подолала в собі комплекс неповноцінності і глибоко переконана, що українці не гірше від інших націй, що наша народна культура емоційно тонша й багатша від культур багатьох інших націй, що українська нація показала людству зразок живучості. Елітна людина — це затятий патріот, фанатик. Але фанатик — це не тупа, інтелектуально обмежена людина, а навпаки, широко освічена культурна людина, яка настільки повно віддала себе ідеї і перетворила себе на інструмент втілення її в життя, що легко грає зі смертю. Відчуття загрози екзистенції нації як власної трагедії має примусити еліту до активності. Якщо вона буде активна, то знайде спосіб зарадити національній біді» [1, с. 174–175].

В той же час додає, що еліта — це менша частина народу. Менша кількісно. Але за збірним національним розумом вона більша. Й не можна відривати одне від другого, бо тільки в єдності національне тіло становить довершену повноструктурову

систему. Еліта — окрема категорія людей, що має почуватися окремою верствою, точніше кажучи, гроном таких окремих спільнот (еліт), як військова, політична (управлінська), художня (творча), підприємницька і фінансова, наукова, педагогічна. Кожна з них становить той загін розумових професійних патріотів, які дбають своїми методами й способами і в своїх галузях діяльності про патріотичне виховання й консолідацію нації, про піднесення її патріотичного руху. Разом національна еліта має забезпечити передовий розвиток народу, організувати його для захисту своєї етнічної території та створити на ній сприятливі умови і гарантії гідного майбуття нації. «Вище завдання еліти — творення нації. Це означає, що необхідно входити в інші середовища і там сіяти ідеї. Ідеї оригінальності, неповторності української нації, ідею про те, що рушієм історії є не боротьба класів, а боротьба народів. І що у світі існує не якесь міфічне братство між народами, а споконвічна жорстока (біологічна) боротьба за виживання, за місце під сонцем. Адже еліта сама по собі не існує, як не існує голова без тіла. Того підкреслюю її значення тільки для того, щоб пояснити надзвичайну, унікальну живучість нації, яка змогла без еліти зберегти себе впродовж довгих лихих сторіч колоніальної історії, а з другого боку підкреслити її важливість для відродження й консолідації нації в нових умовах — умовах початку від 24 серпня 1991 року нової Української ери», — таким є бачення Левком Григоровичем основного призначення інтелігенції у суспільстві [1, с. 176, 178].

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що у своїх публіцистичних працях Л. Лук'яненко ґрунтовно розглядає проблеми місця та ролі інтелігенції у розвитку українського суспільства різних історичних епох. Основним призначенням інтелігенції вважає духовне керівництво народом та вироблення української національної ідеї, яка зможе стати об'єднуючим фактором у справі українського державотворення.

Стосовно перспектив подальших наукових розвідок, то вважається за необхідне визначити основні напрями взаємовідносин Л. Г. Лук'яненка та діючої влади у різні історичні періоди.

Література та джерела

1. Лук'яненко Л. Г. Національна ідея і національна воля / Лук'яненко Левко Григорович. — К., 2006. — 288 с.

2. Лук'яненко Л. Г. На землі кленового листка: спогади і роздуми посла / Лук'яненко Левко Григорович. — Вид. друге, поновл. і доповн. — К.: Гарт, 2002. — 560 с.
3. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників / Лук'яненко Левко // Вітчизна. — 1991. — № 3.
4. Лук'яненко Л. Незнищенність / Левко Лук'яненко. — К.: МАУП, 2004. — 88 с.
5. Курносів Ю. О. Інакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.) / Курносів Юрій Олександрович. — К.: ПУ, 1994. — 220 с.; Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980-х років в Україні / Касьянов Георгій Володимирович. — К.: Либідь, 1995. — 222 с.; Гончарук Г. І. Народний рух України. Історія / Гончарук Григорій Іванович. — Одеса: Астропринт, 1997. — 378 с.
6. Лук'яненко Л. Цивілізаційний вибір України [Електронний ресурс] / Лук'яненко Левко // Персонал плюс. — 2008. — № 24 (276), 24–30 черв. — Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/276/3382.html>. — Дата звернення: 18.09.2015.

REFERENCES

1. LUKYANENKO, L. (2006) *Nacional'na ideya i nacional'na volya — The national idea and national freedom*. Kyiv. (In Ukrainian).
2. LUKYANENKO, L. (2002) *Na zemli klenovogo ly'stka: spogady' i rozdumy' posla — On the ground of maple leaf: memories and reflections Ambassador*. Kyiv. (In Ukrainian).
3. LUKYANENKO, L. (1991) *Spovid' u kameri smertnykiv — Confession on death row. Vitchyzna — Motherland*. 3. (In Ukrainian).
4. LUKYANENKO, L. (2004) *Neznychchennist' — Indestructibility*. Kyiv: The interregional Academy of personnel management. (In Ukrainian).
5. KURNOSOV, Yu.O. (1994) *Inakomy'slennya v Ukrayini (60-ti — persha polovy'na 80-x rokiv XX st.) — Dissent in Ukraine (60th — first half of 80 th century)*. Kyiv. (in Ukrainian); KAS'YANOV, G. V. (1995) *Nezgodni: ukrayins'ka inteligenciya v rusi oporu 1960–80-x rokiv v Ukrayini — Dissenting voices: the Ukrainian intelligentsia in the resistance movement of 1960–80-ies in Ukraine*. Kyiv. (In Ukrainian); GONCHARUK, G. I. (1997) *Narodny'j rux Ukrayiny'. Istoriya — People's Movement of Ukraine*. History. Odessa: Astroprint (In Ukrainian).
6. LUKYANENKO, L. (2008) *Tsyvilizatsiynyy vybir Ukrayiny — Civilization Choice of Ukraine. Personal plyus — Staff plus*. [Online] 24 (276). Available from: <http://www.personal-plus.net/276/3382.html>. [Accessed 18/09/2015]. (In Ukrainian).

Надійшла до редакції 27 жовтня 2015 р.

УДК 94:32(477)«1987/1991»(091)

І. В. Яковлев

І. Ф. ДРАЧ І ПЕРЕБУДОВЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Яковлев Ігор Васильович, аспірант кафедри історії та етнографії України, e-mail: gaz-on@mail.ru

АНОТАЦІЯ

В статті, на основі біографічних відомостей та архівних даних, показано основні моменти у політичній кар'єрі І. Ф. Драча, які проходили у визначний для українського суспільства період: в час національно-визвольної боротьби за незалежність між українським народом та радянською партноменклатурою.

Саме в період перебудови рівень політичної, соціально-економічної, релігійної та культурної кризи набув свого апогею. Люди конче потребували змін, здавалось, суспільство було ладне на які завгодно жертви, щоб тільки не допустити стагнації.

Тому внесок найкращих людей своєї Батьківщини, справжніх патріотів України — багато хто з них по жертвував своїм життям, а інших переслідувала радянська влада за інакодумство — має бути оцінений належним чином. Серед таких людей І. Ф. Драч та його найближче оточення. Він відстоював ідею незалежності, як на громадських зібраннях, де кожен мав можливість висловити свою позицію, так і в політичних баталіях, де опонентами виступала радянська партноменклатура.

І. Ф. Драч є фундатором Народного Руху України за перебудову. Визначна його діяльність на чолі цієї організації, його боротьба за отримання економічного і політичного суверенітету країни, а згодом і незалежності.

Ключові слова: І. Ф. Драч; Народний Рух України; політика.